

משפטים ב

זיך מסתייע זיין אז דאָ רעדט זיך וועגן
אן „עבד שהוא עברי“⁴ — ווי רש"י איז
מפרש ווייטער: אז „כי תקנה“ מוז זיך
ריידן אין אן אופן פון „מכרוהו ב"ד",
וואָס דאָס איז שייך נאָר ביי אן „עבד
שהוא עברי“

— ווייל: (א) אָט דער הכרח פון רש"י
(אז דאָ רעדט זיך וועגן „מכרוהו ב"ד")
איז ניט פון די ווערטער „כי תקנה“, נאָר
מצד יתורא דקרא, וויבאלד ס'שטייט
שוין „וכי ימור אחיך עמך ונמכר לך“;⁵
(ב) אדרבה: אויך אָט דער הכרח „אז
„מכרוהו ב"ד" — מצד דעם פסוק „וכי
ימור אחיך“ איז שייך דווקא לאחר
מ'האָט שוין אַ הוכחה פון פריער אַז דאָ
רעדט זיך וועגן „עבד שהוא עברי“ און
ניט „של עברי“ — ווי ס'איז משמע אויך
פון דעם סדר פון די פירושים אין רש"י
(וואָס ער איז מקדים דעם פירוש וואָס
איז „עכ"פ — בעיקר) אויף „עבד עברי“
פאַרן פירוש אויף „כי תקנה“.⁷

(ב) ווי קומט גאָר אַ הוה אמינא אַז דער
טייטש פון „עבד עברי“ איז „עבדו של
עברי“? — לכאורה איז מער פשוט אַז
„עבד עברי“ מיינט „עבד שהוא עברי“,
ווי מ'זעט עס בכ"מ בתורה (ביי „גער
עברי“⁸ וועגן יוסף; און אויך אין נ"ך
— „ולששן עבד מצרי“⁹, וואָס דער

א. פונעם פסוק „כי תקנה וגו'“¹ איז
רש"י מעתיק די ווערטער „כי תקנה עבד
עברי“ און איז מפרש: „עבד שהוא עברי
או אינו אלא עבדו של עברי עבד כנעני“²
שלקחתו מישראל ועליו הוא אומר שש
שנים יעבוד ומה אני מקיים והתנחלתם
אותם³ בלקוח מן הנכרי אבל בלקוח
מישראל יצא בשש ת"ל וכו'.

דאָרף מען פאַרשטיין:

(א) דער פירוש איז דאָך נאָר אויף די
ווערטער „עבד עברי“ — פאַרוואָס איז
רש"י מעתיק אויך די ווערטער „כי
תקנה“?³

— מ'קען ניט זאָגן, אַז רש"י איז זיי
מעתיק צוליב דעם וואָס פון זיי קען מען

(1) ריש פרשתנו (כא, ב).

(2) כנעני — אף כי כנעני לאו דוקא, כיא בל' המניח מצוה שמו), כל א' מכל באי העולם חוץ מישראל' אולי י"ל כי דברו חכמים בהווה, וע"פ משי"נ (נח ט, כה) עבד עבדים יהי. אבל עצע"ג כי משנצטו לא תחי' הרי אדרבא, מהם (מהאומות) תקנו ולא מן הגרים (הכנענים) (בארצכס', וא"כ הרגיל והווה הוא דוקא משאר האומות, וחידוש דגם בנה של כנענית תקנו באם אביו משאר האומות ומפני שהולך אחר אביו ואינו כנעני (קידושין סז, ב ובפרש"י). וראה הראב"ע בבהר כה, מה.

והנה בחינוך (שם). וכ"ה ברש"י קידושין כב, ב ד"ה שדה. פנח רוא לפרש"י פרשתנו כאן) כתב: „ועבד כנעני נקרא א' מכל האומות שקנהו ישראל לעבדות אבל נתיחסו כל העבדים בשם כנען מפני שכנעו נתקלל להיות עבד הוא וזרעו לעולם“ — והנה לפענ"ד צע"ג בזה, שהרי התואר עבד כנעני מצינו רק לאחריו הציווי דלא תחי' — ואיך נתיחס כל העבדים לכנען כשמציאות עבד (ובמילא כל דיניו) — הוא רק כשאינו כנעני!

(3) בהר כה, מו.

(3) ובמילא ה"י ד"ה זה בא בפרש"י לאחר ד"ה שלאחריו. וראה לקמן בפנים.

(4) ראה משכיל לדוד, חזא אמאי כתיב כ"י.

(5) בדיה ה' כי תקנה.

(6) בהר שם, לט.

(7) ראה ספר הזכרון וראים כאן. גויא ומשכיל

לדוד בדיה כי תקנה (הב').

(8) מקץ מא, יב.

(9) דהייא ב, לד.

דאס איז אַבער ניט מספיק¹⁴, וואָרם
אויב פונעם לשון הכתוב, פון פשוטו של
מקרא — איז מער משמע אַז עס רעדט
זיך וועגן „עבדו של עברי“, האָט רש"י
דערמיט געדאַרפט אָנהויבן זיין פירוש
(ע"ד דוגמא) „כול עבדו של עברי“ —
און דערנאָך עס שולל זיין „ת"ל כו" א
הכרח אַז דאָס מיינט „עבד שהוא
עברי“¹⁵.

פון דעם וואָס רש"י הויבט גלייך אָן
„עבד שהוא עברי“ איז מוכח, אַז דאָס
איז די ערשטע סברא ווי צו טייטשן דעם
פסוק און ערשט דערנאָך ווערט אַ ספק
„או אינו אלא עבדו של עברי“.

ג) פאַרוואָס דאַרף רש"י באַוואַרענען
דאָ „ומה אני מקיים והתנחלתם אותם“
— די קושיא וועט ערשט ווערן אַז
מ'וועט קומען צו דעם פסוק — קרוב
לסוף ספר ויקרא !

און כאָטש דער מקור פון דעם גאַנצן
פירוש רש"י איז פון מכילתא — איז
דאָך ידוע (כמדובר כמה פעמים) אַז אַלץ
וואָס רש"י שרייבט בפירושו עה"ת איז
מוכרח פון פשטות הכתובים על אתר
(אַדער — צוזאַמען מיט דעם וואָס
מ'האָט געלערנט פריער); ובפרט אַז
בנדר"ד דערמאָנט ניט רש"י אַז דער
מקור פון זיין פירוש איז פון מכילתא.

14) ועוד ועיקר: לפי פירושם — אף שרשי
שולל הפירוש עבדו של עברי הרי אינו מתקן
קושייתו איך מתאים הלשון „עבד (עברי)“.

15) במשכיל לדוד „ומשני רש"י עבד שהוא עברי
כלומר דמיל קרא כדא“ במכילתא דמותר לקרותו
עבד דרך בזיון שהרי התורה קראו עבד על כרחו
והיינו דכתיב כי תקנה מאחר שקנית אותו הרי הוא
בשם עבד לך אע"פ שהוא עברי. אבל כ"ז אינו
ברש"י אפילו לא ברמז. ופשיטא דה"י צריך רש"י
לפרשו (מכ"ש מזה שמפרשו במכילתא). וראה
אוה"ח עה"פ „עוד דקדק לומר כו“.

פירוש איז אַז ער האָט געהאַט אַ מצרי
אַלס אָן עבד¹⁰.

און אַזוי איז אויך, לאידך גיסא, מוכח
פון לשון הכתוב¹¹ „עבד לאיש עמלקי“,
אַז בשעת דער פסוק מיינט עבדו של
עמלקי זאָגט ער ניט „עבד עמלקי“ נאָר
„עבד לאיש עמלקי“¹².

מפרשים¹³ זאָגן אַז די הוה אמינא
„עבדו של עברי“ איז מצד דעם דיוק
הלשון „כי תקנה עבד עברי“, פון וועלכן
ס'איז משמע, אַז ער קויפט אַזאַ וואָס איז
שוין אָן עבד פון פריער, ובמילא איז
מסתבר צו טייטשן „עבדו של עברי“.

10) אבל מהכתוב „העבד העברי“ (וישב לט, יז)
אין רא"י לנדר"ד כיון שנאמר העברי — תיאור
העבד. וראה מהרש"א ריש כתובות.

11) שי"ל, יג.

12) בספר זכרון רא"ם דקדוקי רש"י (ועוד)
דמשקל פעל שוה בסמור ובמוכרת. אבל „קשה כיון
דסתם עבד עברי בכל מקום פירושו שהוא עברי
למה ומהיכא תיתי לעקם ולומר עבד כנעני“ —
דברי דוד (להט"ז) כאן. ובכל אופן ה"י רש"י מביא
מהכתובים תחיבת עבד היא מוכרת.

לכאורה לשון הכתוב „עבד ה“ (כרכה לד, ה.
יהושע א, א. ובכ"מ בנ"ד) סותר הנ"ל — אבל
כשתיבת עבד בא ביחד עם שם מובן בפשטות שהוא
סמור. וכמו „עבד אברהם“ (חיי שרה כד, לד) וכי"ב.
ועד"ז י"ל „עבד איש“ — בא יב, מד.

ועד"ז (לאידך) „איש עברי“ (וישב לט, יד) שאין
בוה קסיד. של עברי כיון שנאמר „איש, ומהיכא
תיתא לייחס אותו (לאיש) אחר „איש של עברי“.
משאיכ' כשנאמר (כבנדר"ד) „עבד“ שמדגיש
השתיכות לאחר, י"ל שהתיבה לאח"ז מפרש למי
שייך.

ולהעיר מהשינוי בין מ"א יא, כו. דה"ב יג, ו (ועוד
כ"יב). ואולי י"ל טעם השינוי — בדוחק עכ"פ:
במ"א מאריך ביחוס ירכעם (אמרתו מן הצרדה ושם
אמו צרועה אשה אלמנה), ולכן ממשיך בסגנון של
ס'פור (שהוא ה"י). „עבד לשלמה“: בדה"י שמקצר
ויקם ירבעם בן נבט, נאמר רק שם התואר —
עבד שלמה“.

13) גרי"א משכיל לדוד. וראה אלישיך פרשתנו
בתחלתו ד"ה עוד יתכן קושיא ג.

(וואס דאס קומט מחמת עניות און חוסר
מזון ¹⁹) —

און היות אז די פרשה „ואלה
המשפטים קומט גלייך נאך מ"א, א זמן
קצר נאך יצ"מ וקרי"ס, איז מסתבר אז
לכל לראש האט דער אויבערשטער
אנגעזאגט אידן די משפטים וציווים אויף
זאכן וואס זיינען געווען נוגע און מצוי
גלייך בא יענעם זמן ומצב, ווי „לא
תעשון אתי אלקי כסף ואלקי זהב גו'
מזבח אדמה גו' מזבח אבנים תעשה
לי" ²⁰ און ניט (אדער — לאו דוקא)
מזבח כסף וזהב — כאטש יעדערער פון
זיי האט געהאט א ריכוי כסף וזהב ^{20*},

דעריבער, נאכדעם ווי רש"י איז
מקדים „עבד שהוא עברי“, אז דער לשון
„עבד עברי“ מיינט כפשוטו „עבד שהוא
עברי“, מוז מען אבער באווארענען „או
אינו אלא עבדו של עברי“ —

מצד דעם המשך וסדר הכתובים איז
די סברא מחייב, אז דא רעדט זיך וועגן
„עבדו של עברי, עבד כנעני שלקחתו
מישראל“, וויבאלד אז אידן, יעדער
עברי האט דאן ²¹ (באלד נאך ביזת

דערפון איז פארשטאנדיק אז דער
גאנצער פירוש איז מוכרח ע"פ פשוט"מ
דא.

ב. דער ביאור בזה: עס שטייט
פריער אין פסוק ¹⁶, אז בא יצ"מ האבן
אידן מיטגענומען פון מצרים א סך כלי
כסף וכלי זהב וכו'; דערנאך איז ביי זיי
צוגעקומען נאכמער כסף וזהב וכו' פון
ביזת הים, ווי רש"י זאגט אויף „ויסע
משה" ¹⁷ (נאך קרי"ס) — „הסיען בעל
כרחם שעטרו מצרים סוסיהם בתכשיטי
זהב וכסף ואבנים טובות והיו ישראל
מוצאין אותם בים וגדולה היתה ביזת
הים מביות מצרים“. ד.ה. אז בא אלע
אידן, איז מקויים געווארן די הבטחה אז
זיי וועלן האבן א „רכוש גדול" ¹⁸.

פון דעם איז מובן בפשטות, אז אין א
מצב פון אזא גרויסער עשירות בא אידן
איז דעמאלט ניט געווען שייך די
מציאות אז א איד זאל ווערן ^{18*} אז עבד

(16) בא יב, להי'.

(17) בשלח טו, כב.

(18) לך טו, יד.

(18*) משא"כ בהיותם במצרים — שדרשו רז"ל
שהי' לבניי ע"ע (ראה ירמ' לד, יג. ירושלמי ר"ה
פ"ג ה"ה). וראה תו"ת לוארא ו, יג (וקדמו בקה"ע
בירוש' שם). תיש מילואים בס"פ וארא.

— אבל ביצ"מ נשתלחו העבדים עברים, כמובן
בירמי (ע"פ הירוש'). ועוד וג"ז עיקר — כשקיבל
הע"ע ביות מצרים (שזה הי' לפני יצ"מ בפועל —
ונצלתם את מצרים) — ודאי שפדה א"ע תומ"י.

(19) כהכתוב (שהואב בסיום פרש"י בדי"ה (הב')
כי תקנה) וכי ימוך אחיך עמך ונמכר לך (בהר כה,
לט). וכן במכרוהו בי"ד בפירושי שם.

ואף שיכול להיות גם במצב דעשירות — באם
עבר על לא תחמוד גו' — לא שכיח דאין לו לשלם
(חמשה) בעשירות המופלגה דביות מצרים והים.

(20) ציווים הראשונים לאחר מ"ת (יתרו כ, כ
ואילך).

(20*) ראה בכורות ה, ב: שאין לך כאורא מישראל
שלא היו עמו תשעים חמורים לובים טעונים מכספה
וזהבה של מצרים. ובפרש"י בא יג, יג [בדפוסים
לפנינו נמצא בחצ"עג (שאיין לך אחד מישראל שלא
נטל הרבה חמורים) טעונים מכספם וזהבה של
מצרים. אבל בדפוס א' וב' ובכתיב רש"י — תיבות
הגיל (שאיין לך . . חמורים) אינן בחצ"עג].

(21) ובפרט שמתחיל תיכף „כי תקנה" בלי
הקדמה, ולא כבפ' בהר „וכי ימוך אחיך עמך (ואו)
ונמכר לך". וכי"ב.

(*) דציווי שילוח עבדים הי' (ע"פ הירוש')
בתחילת חזרת משה למצרים, כשבניי בשעבודם.
בירמי מפורש שהעדר קיום השילוח הביא גלות
בבל, ועכ"ל שבגלות מצרים — קיימו הציווי שהרי
נגאלו.

ועפ"ז מובן ד"ל.א שמעו אבותיכם" (שבירמי שם)
אינו „אבותיכם" במצרים שלפניו, כ"א דהשרים
אליהם דיבר ירמ'.

געבליבן „עבד אברהם“ אויך צענד-
ליקער יארן שפעטער, ווי ס'ווערט דער-
ציילט ביי זיין שליחות צו משדך זיין
יצחק אבינו ²⁶ — און וויבאלד אברהם
האט מקיים געווען כל התורה כולה עד
שלא ניתנה (ווי רש"י האט שוין פריער
מפרש געווען ²⁷), איז ווי קומט דאס אז
אברהם האט געהאלטן אן עבד ²⁸
כנעני ²⁹ (אליעזר) אזוי פיל יארן און
האט נישט מקיים געווען דעם ציווי
התורה דא אן „שש שנים יעבוד
ובשביעית יצא לחפשי חנם“ (אויב דאס
מיינט „עבדו של עברי“) ³⁰ ?

דעריבער מוז רש"י באווארענען
בפרשתנו אט דעם ענין, נאר אַנטשטאַט
דער תמי' אויף הנהגת אברהם ברענגט
ער די (זעלבע) סתירה נאָר ביתר תוקף
— פון פסוק ומצוה מפורשת בתורה —
„ומה אני מקיים והתנחלתם אותם
(און פאַרענטפערט) בלקוח מן הנכרי“
(וואס אזוי איז אויך געווען באַ אליעזר
עבד אברהם).

ד. ע"פ הנ"ל איז פאַרשטאַנדיק וואָס
רש"י ברענגט פון פסוק אויך די
ווערטער „כי תקנה“ ווייל דאָס איז מחזק
דעם פירוש אַז עס מיינט „עבד שהוא
עברי“:

(26) חיי שרה כד, ב ואילך.

(27) תולדות כו, ה.

(28) בהכחוסים בפ' לך לא נזכר שם עבד, כ"א
חניכיו וגוי'. „בן משק ביתי“ (כנל הערה 25). אבל
בפ' חיי שרה נאמר (כד, ב). „עבדו זקן ביתו“, ואמר
„עבד אברהם“ — מילתא גנאה (ב"ק צב, ב).

(29) ראה פרש"י חיי שרה כד, לט.

(30) ויתירה מוז: הי' עבדו יותר מיוכל שנים,
שהרי בזמן ברית בין הבתרים הי' אברהם בן ע' שנה
(ראה פרש"י בא יב, מ). ונשוא יצחק הי' ע' שנה
לאחר זה (שהרי יצחק נולד לאברהם כשהי' בן ק'
שנה ונשא את רבקה כשהי' בן מ' (תולדות כה, כ)).

מצרים און ביזת היס כנ"ל) געהאט אַ
„רכוש גדול“, געהאט אויך עבדים ²²
ושפחות — ווי ס'איז געזאגט געוואָרן
לפנ"ז באַ די עשרת הדברות ²³ „עבדך
ואמתך“ ²⁴.

ג. באַ אַ בן חמש למקרא קען זיך
אַבער שטעלן די שאלה: מ'האט
געלערנט פריער, אַז אברהם אבינו האט
געהאט אן עבד, אליעזר, פון נאָך פאַר
דעם ברית בין הבתרים ²⁵ און איז

(22) ע"ד פרש"י (ויצא ל, מג) מוכר צאנו כו'.
וראה יומא (עה, א) דהמג הי' מגיד להם למי שייך
העבד.

ואף שלא מצינו שהי' להם עבדים מהמצרים י"ל:
(א) שקנו מתגרי אומה"ע (גם בין זמן קרי"ס למ"ת),
(ב) הרי בזמן יצי"מ היו להם עבדים עברים (ראה
לעיל הערה 18). וא"כ מסתבר לומר שגם עבדים
כנענים היו להם. וראה בא יב, מד: „וכל עבד איש
מקנת כסף גוי“.

ובכל אופן הרי תיכף לאחר מ"ת היו צריכים
ליכנס לא"י (ראה פרש"י דברים א, ב), ושם עבד
מאומות העולם הוא דבר הרגיל והמצוי כו'.

(23) יתרו כ, י"ד. ובצי"ו לא תחמוד (שם, יד)
עבדו ואמתו. ומשמע ד„עבדך“, „עבדו פירוש
כפשוטו שהיו להם עבדים אז, כמו השאר שמונה
בהכתובים שם „ובגן ובתך.. בהמתך“, „אשת רעך
.. שורו וחמורו גוי“, ולא (רק) שנאמר ע"ש העתיד
(כבכמה מקומות בתורה) לפי שיהי' להם לאחיז.

(24) לכאורה י"ל דקס"ד „או אינו אלא עבדו של
עברי עבד כנעני כו“, הוא לפי שבמ"ת נעשו בני
„משועבדים לי“ (פרש"י יתרו כ, ב). ונאמר „ואתם
תהיו לי ממלכת כהנים“ — שרי"ס (פרש"י שם יט, ו).

והפכו בכנען שנאמר בו (נח ט, כה ואילך. פרש"י
שם, כו). „עבד עבדים יהי' לאחיז. ויהי' כנען עבד למו
(לשם)“ (וראה תולדות כו, לו. ולהעיר מפרש"י וישב
לו, ב) וא"כ פשוט שכאן לאחר מ"ת מדובר בעבד
כנעני. אבל — אינו כי מובן שיתכן שא' ירצה להיות
עבדו של אדם גדול וכיריב (וע"ד הגר שהייתה בת
פרעה ונתנה לפשעה (פרש"י לך טו, א), ועבד מלך
מלך). ואין בזה חידוש לכאורה.

(25) לך יד, יד. ובדברי אברהם בבכרית בין
הבתרים שם טו, ב (אלא שלא נזכר בהג"ל בפירוש
שאליעזר הי' „עבד“, וראה שם יד, טו. פרש"י שם,
כד).

די פריערדיקע דינים פון חיוב תשלומי כמה פעמים ככה — ה' ד' ושנים ?

און וויבאלד אז דאס איז א שווערי-קייט אין פשש"מ איז ניט מובן, פאר-וואס רש"י (וואס איז מפרש אלע קושיות בפשש"מ) פארענטפערט דאס ניט בפירושו (און ווי מיר געפינען טאקע אז אנדערע מפרשי התורה³⁴ באווארענען דאס, הגם זייערע פירושים זיינען ניט אינגאנצן ע"ד הפשט ווי פירוש רש"י).

מען קען ניט זאגן אז ע"פ פשש"מ איז דאס קיין קשיא ניט, ווייל לויט דרך הפשט איז ניט מוכרח א טעם והסברה אויף סמיכת ציווי המצות — ווארום (נוסף אויף דעם וואס בריש פרשתנו גופא איז רש"י מדגיש, ואלה כו' מוסיף על הראשונים מה הראשונים מסיני אף אלו מסיני ולמה נסמכה כו') ע"פ הנ"ל איז דאך דאס — שנסמכה למצב דביזת מצרים והים — די סברא פונעם קס"ד אין דעם פירש"י אז דער פסוק רעדט ניט וועגן „עבד עברי“ נאר וועגן אז עבד כנעני³⁵. ועוד ועיקר — דא קען דאך ניט זיין כי תקנה ע"ע איידער מפסקינא דעם דין „ונמכר בגניבתו“.

ו. וי"ל אז רש"י האט דאס בא-ווארנט מיט זיין פירוש אין המשך פרשתנו³⁶, „ומה ראה אוזן להרצע מכל שאר אברים שבגוף אמר ריב"ז אוזן זאת ששמעה על הר סיני לא תגנוב והלך

— ווארום לכאורה איז די הקדמת הכתוב „כי תקנה“ איבעריק — ער האט געקענט אנהויבן מיטן עצם דין: „עבד עברי שש שנים יעבוד גו'“ (ווי מען געפינט בכמה מקומות בתורה, ע"ד בפרשתנו „מכה איש ומת גו'“³¹) —

דער לשון „כי תקנה“ מיינט א פעולה בעתיד — אבער בהווה איז נאך די פעולה ניטא, און נאכמער בעניננו: זי איז איבערהויפט ניט שייך בהווה — ווי-באלד אז זיי האבן געהאט ביזת מצרים והים, כנ"ל.

במילא איז פון דעם מוכח, אז דא רעדט זיך וועגן דער קני' פון אן עבד שהוא עברי, וואס בהווה דעמאלט איז עס ניט שייך — און ניט וועגן אן עבד כנעני („עבדו של עברי“), היות אז לגבי אים פאסט ניט (און איז איבעריק) דער „כי תקנה“, ווייל מצד רוב עשרם האבן אידן דעמאלט זיכער געהאט עבדים (כנענים), ופשטא אז מ'קען ניט זאגן אז ס'איז ניט קיין דבר ההווה והרגיל³².

ה. עפ"ז איז אבער ניט פאר-שטאנדיק: פארוואס טאקע הויבט אן די תורה די דינים פון משפטים (תיכף לאחר מ"ת) מיט דעם דין עבד עברי, וואס איז דעמאלט געווען א מילתא דלא שכחא כלל, און ניט מיט א דבר הרגיל וההווה; ובפרט נאך אז „כי תקנה עבד עברי“ איז, א תוצאה פון א פריער-דיקער פעולה פון גניבה, פאר וועלכער ער איז מחוייב צו צאלן חמשה אדער ארבע אדער שנים^{32*} און „אם אין לו ונמכר בגניבתו“³³ — האט דאך די תורה לכאורה צום ערשטן געדארפט אָנזאָגן

(34) ראביע רמב"ן אברבנאל, וראה לקט עה"פ (שמור פ"ל, ה), ובלקט נגארה „ארויל בריבא (פ"ל, טו) כו' הרי כאן נרמזו ב' הטעמים שכתב הרמב"ן. ועוד.

(35) בראביע, רמב"ן ואברבנאל מבארים (בעי-קר) זה שהתחיל המשפט הראשון בעבד עברי. אבל בפרש"י, פשש"מ י"ל שאין זה קושיא, משא"כ הסמיכות למית — כפירוש בריש פרשתנו. וראה מדרש הגדול וכלי יקר עה"פ.

(36) כא, ו.

(31) כא, יב.

(32) ראה לעיל הערה 22, 23.

(32*) פרשתנו לקמן כא, לו, כב, ג.

(33) שם, ב.

די משפטים וואס די תורה זאגט אן תיכף לאחר מ"ת בהר סיני: בא אן עבד עברי זעט זיך אן (אין זיין עונש) באופן גלוי וניכר (אויך אין זיין גוף הגשמי) דער פארבונד פון זיין משפט מיט „הר סיני“.

וע"פ הנ"ל (פרש"י אוון ששמעה כו') איז א חידוש עקרי אין די דינים פון עבד עברי — דער נישט-פאלגן דעם אַנזאג בהר סיני, און דער „אין לו ונמכר“ (מצד דעם גודל התשלומין) איז א סיבה חיצונית — איז ער סומך דין ע"ע צו „אלו מסיני“ ומרמז די שייכות לגניבה אין דעם פרט פון ורצע גוי' אונז.

ז. ע"פ ביאור הנ"ל אין פרש"י אויף „כי תקנה“ — קומט צו נאך א תוספת הסברה בזה:

ווען די מציאות פון עבד עברי וואלט דעמאלט, באלד נאך מ"ת, געווען א דבר הרגיל והווה, וואלט מען געקענט זאגן אן דאס גופא איז דער טעם וואס דער דין איז אַנגעזאגט געווארן לראשונה — ווייל ס'איז אן ענין וואס איז נוגע תיכף לאחר מ"ת:

וויבאלד אבער אן עבד עברי איז דעמאלט געווען, כנ"ל גאר אן ענין פון עתיד און א זעלטענער פאל — איז דאס מכריח צו זאגן, אן דער טעם וואס דער דין איז אַנגעזאגט געווארן בתחילה איז מצד דעם ענין מיוחד פון „עבד עברי“ — זיין שייכות מיוחדת צום „הר סיני“.

ח. ויומתק ע"פ פנימיות הענינים: וויבאלד דער גאנצער מכוון ותכלית פון מ"ת איז אויפצוטאן דורך תומ"צ דעם בירור וזיכור אין די ענינים פון וועלט (משא"כ די תומ"צ פון די אבות פאר מ"ת, וועלכע האבן נישט פועל געווען א שינוי אין גשמיות פון וועלט)³⁷,

וגנב תרצע ואם מוכר עצמו אוון ששמעה על הר סיני כי לי בני ישראל עבדים והלך וקנה אדון לעצמו תרצע“.

די הסברה בזה: בא אַנדערע מצות געפינט מען נישט אן די תורה זאל מדגיש זיין די שייכות פון דעם שכר מצוה צו דער מצוה, ובדוגמא: די מצוה פון כיבוד אב ואם, וואס איר שכר איז „למען יאריכון ימך גוי“ — איז (נוסף אויף דעם וואס דער שכר איז נישט ניכר באלד נאך דער מצוה, נאר לאחר אריכות זמן רב — איז) אין דעם מהות השכר נישט קענטיק די שייכות צו דער מצוה דווקא.

ועד"ז ביי עונשים אויף עבירות, זעט מען נישט אין דעם עונש מלקות אדער כרת וכיו"ב א באזונדערע שייכות צו די עבירות, וואס זיינען מחייב די עונשין.

ביי עבד עברי אבער פארבינדט די תורה דעם עונש מיט זיין סיבה: „ורצע וגוי' את אדוני“ קומט דערפאר וואס „און ששמעה על הר סיני כו“.

און כאטש אן דער חיוב פון „ורצע אדוניו את אדוניו“ קומט (נישט באלד ביי די פעולות וואס האבן גורם געווען צו זיין אן „עבד עברי“, נאר) ערשט נאך דעם ווי „אמר יאמר העבד אהבתי את אדוני את אשתי ואת בני לא אצא חפשי“³⁷ — איז עס אבער דאך נישט קיין עונש דערפאר וואס ער האט געזאגט „אהבתי גוי“, נאר דערפאר וואס „און ששמעה על הר סיני לא תגנוב והלך וגנב“, אדער „ששמעה על הר סיני כי לי בני עבדים והלך וקנה אדון לעצמו“ — גלייך ווען ער (איז גורם און) ווערט אן „עבד (עברי)“³⁸.

דערמיט איז מבואר וואס „כי תקנה עבד עברי וגוי“ איז דער ערשטער פון

(37) פרשנו כא, ה.

(38) ראה בארוכה לקו"ש ח"א ע' 90 ואילך.

(39) ראה בארוכה לעיל ע' 212 ואילך. ושי"נ.

אבער נאך ניט נתהפך געווארן לקדושה, אז ער זאל ניט האבן קיין חמדה צו תאות עוה"ז (ע"ד ווי אן עבד וואס ברענגט אריין אין הויז אלע הצטרכויות פאר די בני בית פון אכילה ושתי; זיי זיינען אבער נאך ניט ראוי לאכילת אדם — זיי זיינען נאך ניט געקאכט וכו', ניט געענדערט פון זייער פריערדיקן מהות).

די עבודה פון אן אמה עברי' איז וואס די תאוות ומדות פון נפש הבהמית ווערן נתהפך לקדושה ביז אז זיין תשוקה איז נאך צו אלקות.

און דערמיט איז מובן, וואס די התחלה פון די משפטים לאחר מ"ת, וואס דאס ברענגט ארויס די פעולה פון מ"ת אין וועלט, איז מיט די דינים פון עבד עברי, ווייל דאס (עבד עברי) איז די התחלת העבודה פון א אידן לאחר מ"ת — פועל זיין אויפ'ן נפה"ב און עניני העולם בכלל אז זיי זאלן נשחנה ווערן און אריינקומען אין רשות הקדושה (משא"כ די עבודה פון עבד כנעני איז נאך ניטא קיין שינוי אמתי אין זיינע מדות ועד"ז בחלקו בעולם).

און לאח"ז קומט דער המשך בפרשה — דער המשך העבודה — ער קומט צו דער עבודה פון אמה עברי', אז מען איז מהפך די מדות פון נפה"ב און עניני העולם בכלל, אז זיי זאלן ווערן א דירה לו ית'.

דעריבער איז דער ערשטער פון די משפטים לאחר מ"ת אזא ציווי ודין וואס אין אים זעט זיך בגילוי ווי מ"ת פועלט אויך אין גשמיות העולם⁴⁰.

און אין דעם דריקט זיך אויס די דרגת העבודה פון אן „עבד עברי" — ווי תורת החסידות⁴¹ איז מבאר די דריי מדריגות עבד כנעני עבד עברי און אמה עברי' אין עבודת השם — בנפש האדם:

„עבד כנעני" איז דער וואס דער נפש הבהמית איז ביי אים בתקפו עבדא בהפקירא נוחא ליה⁴² און ציט זיך למטה צו תאוות עוה"ז, נאך ער איז כופה עצמו און איז עובד ה' במעשה בפר"מ בסו"מ וע"ט מצד קבלת עול און אימת האדון.

די עבודה פון „עבד עברי" איז אין א העכערער דרגא: בא אים זיינען מאיר די מדות פון נפש האלקית אין נפש הבהמית, ביז אז אויך בא דעם נפש הבהמית איז דא א תשוקה לה'; ער איז

(40) ויומתק ע"פ מה שנתבאר כמה פעמים בהחידוש דפ' משפטים על פ' יתרו, דבפ' יתרו מדובר ע"ד מ"ת, עצם ביטול הגזירה דעליונים ירדו לתחתונים ותחתונים יעלו לעליונים (תנחומא וארא טו). ובפ' משפטים נתחדש ענין דירה בתחתונים, כי הציונים בפרשתנו הם דברים שגם שכלו של אדם מחייבם ואעפ"כ עושה אותם מצד ציווי ה'.

(41) תורה שמות ד"ה וכי ימכור (עא, ב ואילך). דרך חיים שער התפלה פס"ז ואילך. דרמ"צ מצות יסוד או פדיון אמה העברי'. אה"ת פרשתנו ע' איכנס ואילך.

(42) גיטין יג, א.

משפטים ג

די צוויי דיעות ווערן געבראכט, איז די גירסא „(אמר ר' וכו') ר' .. אומר וכו'“ (א סגנון פון מחלוקת), און רש"י קלייבט אויס דוקא די צווייטע גירסא⁵ אז ביי ביידע דיעות שטייט „אמר ר' כו'“

איז מובן, אז רש"י נעמט ניט אז (ע"ד הפשט) אז ס'איז דא א פלוגתא צווישן זיי, נאָר מר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי.

איז ניט מובן: לכאורה זיינען ריב"ז און ר"מ מחולק אין זייערע טעמים, וועלכע זיינען פאַרשידן אין תוכן?

נאָכמער: אז מ'טראַכט זיך אַריין אין די צוויי טעמים, זעט מען אז זיי זיינען ניט בלויז פאַרשיידענע, נאָר אויך הפכיות/דיקע טעמים?

לויטן טעם פון ריב"ז קומט אויס, אז דער קנס פאַר „וטבחו או מכרו“ דאַרף זיין תשלומי „חמשה“ סיי פאַר „שור“ און סיי פאַר „שה“, נאָר ס'ווערט אַראַפּגענומען איין-מאַל תשלומין ביי

א. אין זיין פירוש אויפן פסוק „כי יגנוב איש שור או שה וטבחו או מכרו חמשה בקר ישלם תחת השור וארבע צאן תחת השה“, ברענגט רש"י אַראַפּ² צוויי טעמים פאַרוואָס די תשלומין פאַר טביחה ומכירה זיינען באַ אַ „שור“ מער ווי ביי אַ „שה“ („חמשה ג' תחת השור וארבע ג' תחת השה“): „אמר ר' יוחנן בן זכאי חס המקום על כבודן של בריות שור שהולך ברגליו ולא נתבזה בו הגנב לנושא על כתפו משלם ה' שה שנושא על כתפו משלם ד' הואיל ונתבזה בו. אמר ר' מאיר בא וראה כמה גדול כחה של מלאכה שור שבטלו ממלאכתו משלם ה' שה שלא בטלו ממלאכתו ד'“.

דאַרף מען פאַרשטיין:

(א) פאַרוואָס גויטיקט זיך רש"י אין צוויי טעמים?

(ב) ווי גערעדט פיל מאַל, איז רש"י מעתיק דעם נאָמען פון בעל-המימרא נאָר דאָן ווען דאָס גיט אַ תוספת ביאור אין זיין פירוש — ובגדוד: וואָס ווערט ניתוסף דורך דעם וואָס רש"י זאָגט אז די טעמים האָט געזאָגט ר' יוחנן בן זכאי און ר' מאיר?

(ג) דערפון וואָס רש"י זאָגט דעם לשון „אמר ר' מאיר“ און ניט „ור' מאיר אומר“

[ובפרט אז אין רוב ערטער, וואו אַט

(5) ובתוספתא שם: ר"מ אומר כו' ריב"ז אומר כו'.

(6) ב"ק שם.

(7) ראה שד"ח כללים (ח"א ע' מט וח"ז ע' איתנה) ושו"נ.

(8) אבל מ"ש במשכיל לדוד כאן, די ש נפקים לדינא בין ב' הטעמים בשור שה' עומד לטביחה דוקא, דלריב"ז משלם ה' ולר"מ (דהכא ליכא ביטול מלאכה) משלם ד', וכן בשה שה' עושה מלאכה דלריב"ז משלם ד' ולר"מ ה' — אינו מוכרח, דמובן (גם ע"ד הפשט) דלא פלוג, מכיון שבכלל ביטול מלאכה הוא בשור דוקא (ראה ישיש ב"ק פ"ו סליד. חדא"ג לביק שם. עיון יעקב בע"י ב"ק שם).

וביותר שכיון דאינה נוהגת אלא בשור ושה בלבד (כדלקמן ברש"י) — הי' ע"ד ל' שקלים דעבד דגה"כ הוא (רש"י לעיל כא, לב).

(9) ראה גם דברי דוד כאן.

(1) פרשתנו כא, לו.

(2) ממכילתא עה"פ. ב"ק עט, ב. תוספתא שם פ"ו ה"ג. תנחומא נח ד.

(3) כ"ה בדפוס שני וברש"י כתי' (וכ"ה בב"ק שם). אבל ברוב דפוסים רש"י (וכן בתנחומא שם): גדולה.

(4) מכילתא תוספתא ותנחומא שם.